كۆمەڵی ئیسلامیی کوردستان/ عێراق
ناوەندی هەڵبژاردن
زنجیرە (٦)

هۆشیاری هەڵبژاردن

بەڵگەکانی ئەوانەی بەشداریکردن لە هەڵبژاردن و پەرلەماندا بەشەرعی نازانن و هەڵوەشاندنەوەیان

(ئاڵقەی یەکەم)

چاوپێکەوتنەکانی بەرنامەی (سەرنج)ی
کەناڵی ئاسمانی (پەیام)ە لەگەڵ ئەمیری کۆمەڵی ئیسلامیی
مامۆستا عەلی باپیر سەبارەت بە ڕەوایی و ناڕەوایی
بەشداریکردن لە هەڵبژاردن و پەرلەماندا

چاپی یەکەم
١٤٣٠ - ٢٠٠٩

کۆمەڵی ئیسلامیی کوردستان/ عێراق
ناوەندی هەڵبژاردن
زنجیرە (٦)

هـۆشیـاری هـەڵـبـژاردن

بەشداریی کردن لە هەڵبژاردن و پەرلەماندا هەڵسەنگاندنێکی شەرعییانەو ژیرانە

ئاڵقەی یەکەم:
بەڵگەکانی ئەوانەی بەشدارییکردن لەهەڵبژاردن و پەرلەماندا بەشەرعی نازانن و، هەڵوەشانەوەیان.

چاپی یەکەم
١٤٣٠ — ٢٠٠٩

ئەم باسەی بەر دەستتان لە ئەسڵدا بابەتێکە کە بە دوو ئەڵقە لە بەرنامەی (سەرنج)ی کەناڵی ئاسمانیی (پەیام)داو لە میانەی پرسیارو وەڵامێکدا کە پێشکەشکاری بەرنامەکە (عومەر گوڵپی) ئاراستەی (مامۆستا عەلی باپیر)ی کرددوە، ناوەندی هەڵبژاردن بەچاکی زانی لەبەر گرنگی بابەتەکە بڵاوی بکاتەوە لە زنجیرەی (٦)ی بڵاوکراوەکانی هۆشیاری هەڵبژاردندا بە دوو نامیلکەو ئەم نامیلکەیەی بەردەستیشتان بەهەمان زنجیرە ئەڵقەی یەکەمیەتیو خوا پشتیوان بێت دەمودەست لەگەڵ ئەڵقەی دووەمدا پێکەوە دەگەنە دەستتان.

- ناوی کتێب: بەڵگەکانی ئەوانەی بەشدارییکردن لەهەڵبژاردنو پەرلەماندا بەشەرعی نازانن‌و، هەڵوەشانەوەیان.
- نوسینی: علی باپیر
- زنجیرە: هۆشیاری هەڵبژاردن ٦ (ئەڵقەی دووەم)
- دیزاین: شادی جەمال
- ساڵی چاپ: ١٤٣٠ - ٢٠٠٩
- تیراژ: ٥٠٠٠ دانە
- نۆرەی چاپ: یەکەم
- چاپەمەنی: سیما – سلێمانی

پێشەکی:

الحمدلله رب العالمين، وصلى الله تعالى وسلم على محمد وآله المهتدين بهديه المبين.

خوێنەری بەڕێز!

ئەم بابەتەی بەردەستت لێکۆڵینەوەیەکە کە لەبارەی ڕەوایی‌و ناڕەوایی بەشدارییکردن لەهەڵبژاردنو پەرلەماندا (واتە: پەرلەمانێك کە دەگونجێ بڕیارو یاسای ناشەرعیی تێدا دەربکرێن) لەدوو ئاڵقەی بەرنامەی (سەرنج)ی کەناڵی ئاسمانیی (پەیام)دا پێشکەشکراون، لەسەر شێوەی وتووێژو پرسیارو وەڵام لەنێوان بەڕێز کاك (عمر عبدالله گوڵپی)و بەندەداو، پاش هێنرانە سەر کاغەزیانو پێداچوونەوەو چاوپێداگێڕانەوەی خۆم، بەم شێوەیەی ئێستای لێهاتوە.

هیواداریشم خوای بەزەیی بێسنوور سبحانه وتعالى بیگێڕێ بەمایەی زیاتر بەرچاو ڕوونبوونەوەی خوشكو برایانی مسوڵمانانو لاچوونی هەرجۆرە تەمو مژو ئیشکالێك کە لەوبارەوە هەیانبووبێ.

سبحانك اللهم وبحمدك أشهد ألاّ إله إلاّ أنت

أستغفرك وأتوب إليك

١٥\ ڕەجەبی ١٤٣٠

٨\تەمووزی ٢٠٠٩

هەولێر

بەشداریی کردن لە هەڵبژاردن و پەرلەماندا هەڵسەنگاندنێکی شەرعییانەو ژیرانە

ئاڵقەی یەکەم:

بەلگەکانی ئەوانەی بەشدارییکردن لەهەڵبژاردن و پەرلەماندا بەشەرعی نازانن و، هەڵوەشانەوەیان.

پێشەکی:

بەڕێزان!

لەم ئەڵقە نوێیەی بەرنامەکەماندا باس لە ڕەوایی و نا ڕەوایی بەشداریی کردن لە هەڵبژاردن و پەرلەماندا دەکەین، بە تایبەت کە ئێمە لە کات و ساتی هەڵبژاردنەکان نزیکتر دەبینەوە و لەم کاتانەدا قسەوباس لەسەر ڕەوایەتی و ناڕەوایەتی بەشدارییکردنی هەڵبژاردنەکان و پەرلەمان، لەلایەن هەندێك لەو کەسانەوە دروست دەبێت کە لە چوارچێوەی ئیسلامییەکاندا بیر و بۆچوونی جیاوازیان هەیە.

+ بەڕێز مامۆستا! وەك دیارە لەم کاتانەدا بیرو بۆچوونێك هەیە کە لە چوارچێوەی پرسیار لەسەر ڕەوایەتی هەڵبژاردن و بەشدارییکردن لە پەرلەماندا خۆی دەبینێتەوە، لێرەدا دوو بۆچوونی سەرەکیی هەن، بۆچوونێك پێی وایە بەشدارییکردن لە هەڵبژاردن و پەرلەماندا ناڕەوایە، خاوەنی ئەم بۆچوونەش هێندێك ئایەت و فەرموودەو قسەی زانایانیش بە بەڵگە دەهێنێتەوە، وە لە لایەکی ترەوە بۆچوونێکی دیکەشمان هەیە کە بە پێچەوانەوە، پێی وایە بەشدارییکردن لە هەڵبژاردن و پەرلەماندا نەك گرفتێك نیە، بەڵکو هێندێك جار بە واجبیشی دەزانن، بەڵگەشیان لە قورئان و فەرموودەکانی پێغەمبەر ﷺ و بۆچوونی زانایانی هاوچەرخ هەیە، ئێمە لەم ئەڵقەیەدا پشت بە خوا

پرسیارەکانمان لەو چوارچێوەیە دەخولێنەوە، جا بەڕێز مامۆستا سوپاست دەکەین کە دەرفەتمان ئەدەیتو ئەمجارە تەشریفت هێنا بۆ ستۆدیۆی دووەمی بەرنامەی سەرنج.
ـ بسم الله الرحمن الرحيم، الحمد لله و صلى الله تعالى وسلم وبارك على رسول الله محمد وآله و صحبه و من اهتدى بهداه، منیش خۆشحاڵم بە دیدارتانو لە خزمەتدام.
+ سەرەتا لە پێناسەی هەڵبـژاردنو پەرلەمانـەوە دەسـتپێدەکەین پاشـان دێینـە سـەر تەوەرەکان، بەڕێزت وەك بیریارو نووسەرو ڕۆشنبیرێکی ئیسلامیی، چۆن پێناسـەی ئـەم دوو چەمکە دەکەی، مەبەستم هەریەکە لە هەڵبژاردنو پەرلەمانە بەشێوەیەکی گشتی؟
ـ من بە باشی دەزانم بەر لـەوەی پێناسـەی هەڵبـژاردنو پەرلـەمان بکـەین، دوو سـێ ڕوونکردنەوەی کورت عەرز بکەم بۆ زیاتر بەرچاوڕوونی هەموو لایەك:
١- زانایانی پێشین ڕەزاو ڕەحمەتی خوایان لێبێت کـەمو زۆر دەربـارەی هەڵبـژاردن بـەو فۆڕمو شـێوەیەی کـە ئێـستا هەیـەو دەربـارەی پەرلـەمان قـسەیان نـەکردوە، چـونکە واقیعێکی وەکو ئەوەی ئەمڕۆ ئەوکاتە لە ئارادا نەبووە، لەبەر ئـەوە هـەر کەسـێك بـۆ قسەی زانایانی پێشین بگەڕێت بۆ ڕەوایی یان ناڕەوایی بەشـدارییکردن لـە هەڵبـژاردنو پەرلەماندا، شتێکی ڕاستی نەکردوە.
٢- ڕوونکردنەوەی دووەم ئەوەیە کە بەشدارییکردن لە پەرلەماندا، کە ئایا دروستە یـان نا؟! مەبەستیان پێی پەرلەمانێکە کە زۆرینەی خەڵکەکەی نامسوڵمان یان نائیـسلامیی بێت، ئەگەرنا ئەنجوومـەنێکی ڕاوێـژ، یـان پەرلـەمان، یـاخود ئەنجوومـەنی نوێنـەران، کەئەمانە هەموویان ناون بۆ یەك نێوەڕۆك، واتە: ئەوانەی کە نوێنەری خەڵکن، هـەموو زانایانو شەرعزانانی هاوچەرخو هی پێشینیش لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە مـسوڵمانانی نێـو هـەر قەوارەیـەکی ئیسلامیی، بـەڵکو هـەر کۆمـەڵێکی ئیـسلامیی، پێویـستە نێوەندێکی بڕیاریـان هـەبێتو نێوەنـدێکی یاسـادانانیان هـەبێت کـە پێکهاتبێـت لـە کەسانێك کە خەڵك هەڵیان دەبژێرێت، ئـەویش وەکـو بەرجەسـتەکردنی ئایـەتی خـوای پـەروەردگار کـە دەفـەرموێت:﴿... وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ...﴾ الـشورى -٣٨-، واتـە: کاروباری مسوڵمانان لەنێو خۆیاندا بە ڕاوێژە، جا ئەو ڕاوێژە دەگونجێ ڕاوێژی ڕاستەوخۆ

بێتو هەموو خەڵك كۆبكرێتەوەو پرسو ڕاوێژیان پێبكرێ، وەكو لە یۆنانی قەدیمدا هەبووە، دەشگونجێ ڕاوێژپێكردنی ناڕاستەوخۆ بێت كە نوێنەرانیان كۆببنەوە لە ئەنجوومەنێكدا، كەواتە: پێویستە ئەوە بزانرێت ئەو مشتومڕەی هەیە لەنێو زانایانی هاوچەرخدا بۆ پەرلەمانێكە كە وەكو گوتم تێكەڵە.

+ عەلمانییو ئیسلامیی؟

ـ بەڵێ، یان مسوڵمان و نامسوڵمان.

٣- ڕوونكردنەوەیەكی دیكەشم ئەوەیە كە كاتی خۆی لە گەرمەی هەڵبژاردنەكانی ساڵی (١٩٩٢)دا كە ئەوكاتە لەژێر ناو و نیشانی "بزووتنەوەی ئیسلامیی"دا بووین، ئەوكاتیش ئێمە بەشدار بووینو هیچ كام لەو هەلومەرجانەی ئێستاش لە ئارادا نەبوون، ئەوەش بەڵگەیە لەسەر ئەوە كە ئێمە قەناعەتمان بەوە بووە كە بەشداریی ئەو پرۆسەیە بین، جا من ئەو كاتە كتێبێكم نووسی بە ناوی: (چارەسەری كێشەی كورد لە نێوان ئیمانو پەرلەماندا)، وە ئێستا هەندێك كەس هەندێك قسەی ئەو كتێبە بە بەڵگە دێننەوە لەسەر ئەوەی كە ئێمە هەڵوێستی ئێستامان جیایە لە هی ئەو كاتە، هەڵبەتە ئینسان ئەگەر چاو بە هەندێ هەڵوێستو بیروبۆچوونی خۆیدا بگێڕێتەوە، هیچ خراپەیەكی تێدا نیە، بەڵكو ئازایەتی ئەوەیە كە ئەگەر ئینسان هەڵەیەكی كردبێت دانی پێدا بنێو ڕاستی بكاتەوە، بەڵام بەڕاستیی ئەوەی كە لەوێدا گوتراوە، دەربارەی بەشدارییكردنمان لە هەڵبژاردنو پەرلەماندا، لەگەڵ ئەوەی كە ئێستا دەیڵێین، جیاوازییەكی ریشەیی نیە، ڕەنگە لە هێندێك تەعبیرو شێوازی دەربڕیندا جیاوازیی هەبێت، بەڵام جیاوازیی ڕیشەیی نیە، چونكە لەوێشدا گوتراوە: كە پەرلەمانێك یاسا دەربكات، یاسایەك كە پێچەوانەی شەریعەت بێت، واتە حەڵاڵێك حەرام بكات، حەرامێك حەڵاڵ بكات، ئەوە بەتەئكید بە شیركو كوفر لەقەڵەم دەدرێت، وە ئێستاش هەروا دەڵێین، بەڵام ئایا مسوڵمانانێك كە بەشدار دەبن لە پەرلەمانێكی وادا بۆ ئەوەی ڕێگە بگرن لەو شیركو كوفرەو ڕێگە بگرن لەوەی حەڵاڵێكی خوا حەرام بكرێت، یان حەرامێكی خوا حەڵاڵ بكرێت، ئایا دروستە یان دروست نیە؟ بێگومان نەك هەر

دروسته، بەڵكو پێویستیشە، چونكە مەعقوول نیە لە نێوەندێكی بڕیارداندا بە ناوی میللەتێكی مسوڵمانەوە، حەڵاڵو حەرامی خوا دەستكاریی بكرێو بگۆڕدرێ، تۆش تەماشاچی بیتو نەچی بەشداریی بكەیتو ڕێی لێبگریو قسەی خۆت لەوێدا نەكەیت!! وەكو گوتم لە ڕیشەو بنچینەی فیكرەكەدا، ئەوەی كە ئێستا دەیڵێین ئەوكاتەش هەر وامان گوتوە[1]، بەڵام دیارە شێوازی تەعبیر لە گەڵ هی حەڤدە ساڵ پێش ئێستا دەگۆڕێ.

ئنجا بۆ سەلماندنی ڕەوایی هەڵبژاردنو بەشداریی لە پەرلەماندا، سەرەتا پێناسەی هەڵبژاردن دەكەینو هاوكات وەك بەڵگەی یەكەمیش دەڵێین:

١- هەڵبژاردن چ بۆ ئەنجوومەنی نوێنەران بێت لەسەر ئاستی وڵاتێك وەكو عێراق، وە چ بۆ هەڵبژاردنی پەرلەمانێك یاخود ئەنجوومەنی نوێنەران بێت لەسەر ئاستی هەرێمێك، وە چ بۆ ئەنجوومەنی پارێزگا بێتو چ بۆ ڕێكخراوێكی پیشەیی بێت وەكو قوتابیان، ئەندازیاران، پزیشكان، مامۆستایان، هەموو ئەو هەڵبژاردنانە دەچنەوە نێو ئایەتی خوای پەروەردگار كە دەفەرموێت: ﴿... وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ...﴾ كاروباری مسوڵمانان بە ڕاوێژە، واتە بۆ خۆیان راوێژو مەشوەرەت دەكەنو سەرەنجام دەگەنە ئەوەی كە هەندێك كەس بكەنە نوێنەری خۆیان، كەواتە: لەپێناسەی هەڵبژاردنەوە بۆمان دەدەكەوێ كە نەك هەر شتێكی ڕەوا بگرە پێویستیشە، كەواتە: بەشداریی لەهەڵبژاردندا بۆ دیاریكردنی نوێنەرو مشوورخۆران ئەركێكی شەرعییە، ئەوە بەڵگەی یەكەم.

٢- پاشان هەموو دواندنەكانی قورئان بە: ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا...﴾ دەستپێدەكەن لە قۆناغی مەدەنییدا واتە: لە قۆناغی مەدەنییدا كە قۆناغی دروستبوونی كیانو قەوارەیە، خوا (سبحانە وتعالی) بەگشتیی مسوڵمانانی بانگكردوە، كەواتە مسوڵمانان بەگشتیی بەرپرسیارن بەرانبەر بە كۆمەڵگەی خۆیانو بەرانبەر بە دینو ژینی

---

[1] - لەكۆتایی لێكۆڵینەوەدا لەوبارەوە گوتوومە: {كەواتە: ئەو مسوڵمانەی كە دەچێتە پەرلەمانێكەوە تاكو لەوێدا ئەركی بانگەوازكردنی خەڵكی بۆلای خوا، یان ئەركی فەرمان بەچاكەو ڕێگرتن لەخراپە ئەنجام بدات، ئومێد وایە نەك هەر گوناهبار نەبێ، بەڵكو بەئەندازەی ئیخلاصو پەرێزی چاكیی خێرو پاداشتیشی بۆ بنووسرێ...}.
بڕوانە: (چارەسەری كێشەی كورد لەنێوان ئیمانو پەرلەماندا) لاپەڕە: ٤٥، چاپی یەكەم: ١٩٩٢.

کۆمەڵگەکەیانو پێویستە هەموویان لە خەمی ئیدارەکردنو بەڕێوەبردنی وڵاتدا بن، ئنجا دیارە ناشکرێت هەموویان سەرۆك، وە هەموویان وەزیر یان نوێنەر بن، بۆیە بەناچاریی دەبێت پەنا بەرنە بەر هەڵبژاردن.

٣- پاشان ئەگەر تەماشای سیرەی پێغەمبەر ﷺ بکەین، دەبینین ئەویش هەر وایکردوە، بۆ وێنە: لە پەیمانی عەقەبەی دووەمدا کە حەفتاو پێنج کەس لە یەسریبییەکان بەشدار بوون، پەیمانیان بە پێغەمبەر ﷺدا، کە وەکو حوکمڕانو براگەورەیان خۆیان بچێت بۆ مەدینە، حەفتاو سێ پیاو و دوو ئافرەت بوون، جا دوای ئەوە کە بەڵێنو پەیمانی پێ دەدەن، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ:[2] {أخرجوا الىَّ منكم اثني عشر نقيباً ليكونوا على قومهم بما فيهم}، واتە: لەنێو خۆتاندا دوانزە نوێنەر (نەقیب)م بۆ هەڵبژێرن، وە لە درێژەی فەرمایشتەکەدا دەفەرموێ: بۆ ئەوەی کە ئەوان سەرپەرشتیاری قەومەکەیان بن، واتە ئەو دوانزە کەسە هەر کامێکیان سەرپەشتیاری تیرەیەك، یان کۆمەڵێك لەو خەڵکە دەکات کە مسوڵمانبوون، وەلە ڕووداوێکی دیکەی ژیانی پێغەمبەردا ﷺ فەرموویەتی: با نوێنەرانتان ئەو ڕایەمان بۆ دەربڕن[3].

٤- پاشان ئەگەر لە ڕووی فیقهییەوە تەماشا بکەین، دەنگدان یانی چی؟ واتە خەڵکێك دەچێت دەنگدەدات بۆ ئەوەی کەسانێك ببنە نوێنەریو، بچنە پەرلەمانو ئەنجومەنێکەوە، لەوێ بڕیار بدەنو یاسای بۆ دەربکەن، جا ئایا دەنگدان لە ڕووی فیقهییەوە دەبێتەوە بە چی؟ دەڵێین: دەبێ بە شایەتییدان، جا خوا (سبحانه وتعالى) لە

---

[2] - رواه الطبراني في الكبير، والذهبي في تأريخ الاسلام، وابن سيد الناس في عيوان الأثر، بڕوانە: السيرة النبوية لابن هشام، ج١ ص٢٢٨،٢٢٩.

[3] رواه البخاري، بڕوانە: (البداية والنهاية) ج٤ ص٤١٠، پوختەی ئەو ڕووداوەش ئەوەیە کە پێغەمبەر ﷺ پاش جەنگی حونەینو گرتنی دەستکەوتێکی زۆرو پاشان مسوڵمانبوونی هۆزی (هوازن) سەرپشکی کردن لەنێوان هاوسەرو منداڵەکانیان کە بەدیل گیرابوونو ماڵو سامانەکانیان کە بیانداتەوە، ئەوانیش داوای هاوسەرو منداڵەکانیان کردەوە، جا کاتێك پێغەمبەر ﷺ داوای لەسوپایەکەی کرد کە دیلەکانیان بۆ ئازاد بکەنو زۆربەیان گوتیان ڕازین، فەرمووی: {إنا لاندري من أذِنَ منكم مِمَّن لم يأذن، فارجعوا حتى يرفع إلينا عُرفائكم أمركم} واتە: ئێمە نازانین کێتان ڕازییەو کێتان ناڕازییە، بگەڕێنەوە با عەریفەکانتان هەڵوێستانمان بۆ بەرز بکەنەوە.

ئایەتی (٢٨٢)ی سوورەتی ئەلبەقەرەدا لەوبارەوە کە پێویستە کەسێك کە شـایەدییەکی لەلایە هەرکات پێویـست بـوو، بـچێ بـۆ شـایەدیی دان، فەرمووێـەتی: ﴿...وَلاَ يَـأْبَ الشُّهَدَاء إِذَا مَا دُعُوا...﴾ واتە: وە شاهیدەکان کاتێك بانگدەکرێن با مانیع نەبن لەوەی کە بچن، واتە کاتێك یەکێك بانگدەکرێت بۆ شایەتییدانێك، پێویستە بچێ، دەجـا ئـەو کەسەی کە دەچێت دەنگدەدات، لە ڕاستییدا دەنگدانەکـەی بـەوە کـە فـلان کـەس بـا نوێنەرم بێت، یان ئەگەر لیستی داخراو بێت، با فلان حیزبە نوێنـەرەکانی مـن دیـاریی بکات، ئەوە یـانی چـی؟ واتـە: شـایەتییدەدات کـە ئـەو نەفەرانـە شایـستەی ئـەوەن بڕیاربەدەست بـن‌و نوێنـەری خـەڵك بـن‌و سەرپەرشـتیاری خـەڵك بـن، کەواتـە: ئـەوە شـایەتییدانەو خـوای پـەروەردگارییش فـەرمانیکردوە: ﴿...وَلاَ يَـأْبَ الـشُّهَدَاء إِذَا مَـا دُعُوا...﴾ شاهیدەکان کاتێك بانگدەکرێن بۆ ئەوەی شایەتیبدەن، با سەرپێچی نەکەن، وە لە ئایەتی ژمارە (٢٨٣)و هەر لە سـوورەتی ئەلبەقـەرەدا دەفـەرموێ: ﴿...وَلاَ تَكْتُمُـوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُـهُ...﴾ واتە: وە شـایەتییدان مەشـارنەوە، (واتـە: تـۆ دەزانی کە فلان کەس شایستەیە، ئەوە شایەتییەکە لای تۆ، ئەو شایەتییە مەشـارەوە)، هەر کەس بیشارێتەوە دڵی گوناهبارە، واتە لەسەر مسوڵمانان پێویستە بـچن شـایەتیی بدەن بۆ کەسانەی کە بە شایستەیان دەزانن نوێنەرو بەرپرسیان بن.

+ کەواتە بەشدارییکردنەکەش دەبێتە واجب؟

ـ بەڵێ دەبێتە واجب، بۆچی؟ چونکە بنچینەیەکی شەرعییمان هەیە، دەڵێ: "ما لایـتم الواجب إلا به فهو واجب"، هەر شتێك فەرزێك لەسەری پەکی بکـەوێت، ئـەویش فـەرز دەبێت، جا ئایا فەرز نیە کەسانێك هەبن مشوورمان بخۆن؟ بە تەئکید با، چـونکە خـوا دەفەرموێ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُـوا أَطِيعُـوا اللَّـهَ وَأَطِيعُـوا الرَّسُـولَ وَأُوْلِـي الأَمْـرِ مِـنْكُمْ﴾ النساء ٥٩، واتە: ئـەی ئەوانـەی بڕواتـان هێنـاوە! فەرمانبـەریی خـواو فەرمانبـەریی پێغەمبەر ﷺو کاربەدەستانێ کە لە خۆتانن بکەن، بەڵێ کاربەدەستانی خۆمان دەبێت خۆمـان هەڵیانبـژێرین، فـەرزە ئێمـە کاربەدەسـتان‌و مـشوورخۆرانێکمان هـەبن کـە کاروبارمان بەڕێوە بەرن، ئەوەش نایەتە دی مەگەر بە هەڵبـژاردن، ئەگـەرنا خـۆ کـەس

ئایەتی بۆ نەهاتۆتە خوارەوە کە حوکمڕان بێتو ئەوی دیکە فەرمانبەر بێت، پوختەی مەبەست: خوای پەروەردگار خیتاب لەگەڵ مسوڵمانان دەکات، ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ أَطِيعُواْ اللّهَ وَأَطِيعُواْ الرَّسُولَ وَأُوْلِي الأَمْرِ مِنكُمْ...﴾ مانای وایە کۆمەڵگای مسوڵمان لەسەری پێویستە، فەرمانبەریی خواو پێغەمبەری خوا ﷺ بکاتو کاربەدەستانێکی هەبن کە بە قسەیان بکات لە سنووری قورئانو سوننەتدا، کەواتە: واجبە ئێمە کاربەدەستانێکمان هەبن، دیارە ئەو کاربەدەستانەش پەیدا نابن بەبێ هەڵبژاردن، کەواتە: ئەو هەڵبژاردنەش دەبێتە فەرز.

٥- دوایی دەڵێن: بەدیلی ئەوە کە خەڵك نوێنەرانو کاربەدەستانی خۆی هەڵبژێرێت، چییە؟ بێگومان دوو شتە یەکەم حوکمی خۆسەپاندنو تاکییو دیکتاتۆریی، دووەم حوکمی میراتی، یانی کەسێك دەمرێ کوڕی لەجێی بێتو وەهەروەها، وەك ئەوەی ئەو خەڵکە مەڕومالآت بێت، وەکو چۆن کابرا کە دەمرێ کوڕەکەی مەڕوماڵەکەی بە میرات دەگرێ، ئەو میللەتو خەڵکەش وەکو مەڕو ماڵ تەماشا دەکرێ، بەڵێ سیستەمی حوکمڕانیی ئەگەر شووڕایی نەبێ یان دەبێت حوکمی میراتیی بێ، وەك ئەو پادشایەتیو مەلیکایەتییەی کە هەیە، یان دەبێت دیکتاتۆرییو خۆسەپاندن بێت، کێ دەسەڵاتی هەبوو خۆی بسەپێنێت، وەکو هەندێك لە شەرعزانان لەژێر کاریگەریی واقعێکیی ناشەرعییدا بنچینەیەکی غەڵەتیان داناوە، دەڵێن: "من اشتدَّتْ وطأته وجَبَتْ طاعته"، کێ دەسەڵاتی زۆر بێ، پێویستە بە قسەی بکرێت، جا ئەگەر بەو پێیە بێت دەبوو مووساش لە قسەی فیرعەون دەرنەچووباو ئیبراهیمیش لە قسەی نەمروود دەرنەچووباو موحەممەدیش (سەڵاتو سەلامی خوا لەسەر هەموویان) لە قسەی ئەبوجەهلو ئەبوو سوفیانو ئەوان دەرنەچووبا!! کەدیارە ئەوە قسەیەکی پووچە.

ئنجا ئایا پەرلەمان چییە؟ بەپێی پێناسەی ئێستا پەرلەمان ئەو ئەنجوومەنەیە کە سێ ئەرکی سەرەکیی هەن، یەك: یاسادانان، دوو: موافەقە کردن لەسەر پێکهێنانی حکومەت پاشان چاودێریی ئەو حکومەتەو دوایی لێپرسینەوەی وەزیرەکانو سەرۆکی حکومەت لەسەر ئەو شتانە کە دەیکەنو تێبینی لەسەریان هەیە؟

سێ: بڕیاردانی بودجەی حکومەتو وەزارەتەکان، پاشان ئاگادار بوون لە واریداتی دەوڵەتو نەفەقاتی دەوڵەت، چی دێو چۆن سەرف دەکرێ؟ ئنجا ئایا ئەگەر کەسێك بچێتە ئەو ئەنجوومەنەوە بۆ ئەوەی یاسایەك دەرنەچێت پێچەوانەی شەریعەت بێت ئەوە حوکمی چییە؟ بێگومان ئەوە واجبە، ئەدی ئەگەر لێ بگەڕێ ئەو ئەنجوومەنە یاسا دەربکاتو پێچەوانەی شەریعەتیش بێتو دوایی بە ناوی ئەو خەڵکەشەوە تەواو بێت، ئەوە گوناه نییە؟ بە تەئکید ئەوە گوناهە، پاشان حکومەت کە چاودێریی هەڵسوکەوتی سەرۆكو وەزیرو کاربەدەستەکانی بکرێتو لێپرسینەوەیان لەگەڵ بکرێت، ئایا ئەوە پێویستە یان نا؟! بێگومان پێویستە چونکە پێغەمبەر ﷺ تێکرای مسوڵمانانی بە بەرپرسیار زانیون بەرانبەر بە کۆمەڵگا: " کلكم راع وكلكم مسؤل عن رعيته"، رواه مسلم بەڵام بە تەئکید پەرلەمان دەسەڵاتی زیاترەو دەستی کراوەترە بۆ لێپرسینەوەی بەرپرسەکان، کەواتە: هەموو ئینسانێك ئەرکیەتی کە چاودێریی حکومەتو کاربەدەستانی بکات، چ جای ئەنجوومەنێك بێت بە دەستی کراوەترەوە بتوانێت ئەو سەرۆکە یان وەزیرە بێنێتە بەردەم خۆیو لێی بپرسێتەوە، ئنجا ئاگاداربوون لەوە کە ماڵو سامان چی دێت بۆ ئەو وڵاتەو چۆن سەرف دەکرێت؟! بێگومان ئەوەش ئەرکێکی دیکەی شەرعیی گرنگو گەورەیە، کەواتە: ئەو پەرلەمانە بەو مواسەفاتە پێویستە کە خەڵکی باشی بچێتە نێو مسوڵمانان لە بەرانبەریدا خۆ بە بەرپرسیار بزانن‌و مەیدان چۆڵ نەکەن بۆ کەسانی دیکە ببنە نوێنەریان، کە دوایی لە بواری یاسادانانەدا ڕەچاوی شەریعەتو دینو ژینی خەڵك نەکەنو، ڕەچاوی بەها بەرزە ئەخلاقییەکانی خەڵك نەکەن، هەروەها لەبواری دوو ئەرکە گەورەو گرنگەکەی دیکەی پەرلەماندا، بۆیە: ئەگەر مسوڵمانانی کۆمەڵگایەك کەمتەرخەم بن بەرانبەر بە ئەنجوومەنێکی ئاواو، هەوڵنەدەن بچنە نێوی بۆ ئەوەی ئەو سێ ئەرکە سەرەکییە جێبەجێ بکەن، بێگومان گوناهبار دەبن.

+ بەڵام مامۆستا ئێمە کاتێك هێندێ کتێب دەخوێنینەوە یان لە ئینتەرنێت تەماشا دەکەین هێندێ بیرورا هەیە، یان قسەی هێندێ خەڵك دەبیستین پێیان وایە

بەشدارییکردن لە هەڵبژاردنو پەرلەمان نارەوایەو لە ڕوانگەی ئایینی ئیسلامەوە حەرامو داهێنراوەو پەرلەمان لە جێگەی خوای گەورە بڕیار دەدات، جا ئێمە دەمانەوێ بپرسین: ئایا خاوەنی ئەو بیرو ڕایانە بەڵگەیان هەیە؟ یان ئەو ئایەتو فەرموودانەی بە بەڵگە دەیانهێننەوە کامانەن؟ ئایا دەبنە بەڵگە بۆ ئەو بیروڕایە یان نا؟

ـ ئەوەندەی من سەرنجمداوە، ئەوانەی کە بەشدارییکردن لە پەرلەمانێکی بەو شێوەیەدا کە باسمکرد، واتە: پەرلەمانێکی تێکەڵ، یاخود زۆرینەی خەڵکی نائیسلامیی یان نامسوڵمان بێت، بە قەدەغە دەزانن، سێ جۆرە بەڵگەیان هێناوەتەوە: یەکەم: چەند ئایەتێك، دووەم: چەند دەقێکی سوننەتی پێغەمبەرﷺ، سێیەم: چەند بەڵگەیەکی عەقڵیی و واقیعیی.

جۆری یەکەمی بەڵگەکانیان: ئەم چوار ئایەتە بە بەڵگە دێننەوە:ـ

١ـ ئایەتی (٦٨)ی سوورەتی (الأنعام) کە دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلاَ تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرَى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾، لێرەدا خوا عزوجل بە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: وە هەرکات ئەوانەت بینی کە کوفرو گاڵتە بەئایەتەکانی ئێمە دەکەن، پشتیان تێبکە تاکو دەچنە نێو قسەو باسێکی دیکەوە، وە ئەگەر شەیطان لەبیری بردیەوە ئەوە دوای بیرکەوتنەوە لەگەڵ کۆمەڵی ستەمکاراندا دامەنیشە.

٢ـ ئایەتی (١٤٠)ی سوورەتی (النساء) کە دەفەرموێ: ﴿وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلاَ تَقْعُدُوا مَعَهُمْ فَلاَ تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ إِنَّكُمْ إِذًا مِثْلُهُمْ إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا﴾، کە ئەمیش هەمان نێوەڕۆکی ئایەتی پێشووی هەیەو خوا سبحانە وتعالی بە مسوڵمانان دەفەرموێ: وە لەکتێب دا بۆتان نێرراوەتە خوا — کە ئاماژەیە بە ئایەتی (٦٨)ی (الأنعام)- کە هەرکات بیستتان ئایەتەکانی خوا کوفریان پێدەکراو گاڵتەیان پێدەکرا، ئەوە هەتا دەچنە نێو باسێکی دیکەوە لەگەڵیان دامەنیشن، ئەگەرنا ئێوەش وەك وان دەبن، بێگومان خوا مونافیقانو کافران وێکڕا لەدۆزەخدا کۆ دەکاتەوە.

٣ـ ئایەتی (١١٣) لە سوورەتی (هود) کە دەفەرموێ: ﴿وَلاَ تَرْكَنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمْ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ ثُمَّ لاَ تُنصَرُونَ﴾، واتە: وە بەلای ئەوانەدا کە ستەمیان کردوە دامەشکێن، دەنا ئاگرتان تووش دەبێ‌و هیچکەسیش جگە لەخوا دۆستتان نابێ‌و پاشان سەرناخرێن.

٤ـ ئایەتی (٢١)ی سوورەتی (الشورى) کە دەفەرموێ: ﴿أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ شَرَعُوا لَهُمْ مِنْ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللَّهُ وَلَوْلاَ كَلِمَةُ الْفَصْلِ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾، واتە: یان ئایا چەند هاوبەشێکیان هەن کە بەبێ ئەوەی خوا مۆڵەت بدات بەرنامەیان بۆ داناون! وە ئەگەر بڕیاری هەڵاواردن (لەدوارۆژدا) نەبوایە دادوەرییان لەنێواندا دەکرا، وەبێگومان ستەمکاران ئازارێکی بە ئێشیان هەیە.

ئەمە جۆری یەکەمی بەڵگەکانیان، دیارە هەندێ ئایەتی دیکەش دەهێننەوە، بەڵام ئەوانیش هەر لە چوارچێوەی ئەم سوورگەیەی ئەم ئایەتانەدا دەسوورێنەوە، چۆنیەتی بەڵگە هێنانەوەشیان بەم ئایەتانە، بەمجۆرەیە:

١و٢: بەنسبەت ئایەتی (٦٨)ی (الأنعام)و ئایەتی (١٤٠)ی (النساء)ەوە دەڵێن: وەك دەبینرێ خوای کاربەجێ لە بڕوادارانی قەدەغەکردوە کە لەگەڵ کەسانێك لەکۆڕو مەجلیس دابنیشن کە کوفرو گاڵتە بەئایەتەکانی خوا دەکەن، وە فەرموویەتی: کە لەسۆنگەی دانیشتنیان لەو جۆرە کۆڕو مەجلیسانەدا دەچنە ڕیزی ئەوانەوە: ﴿...إِنَّكُمْ إِذًا مِثْلُهُمْ...﴾، جا ئەگەر دانیشتنی تەنیاش قەدەغەبێت، چۆن چۆنی بوونە ئەندام لە پەرلەمانێکدا کە یاسای پێچەوانەی شەریعەت دەردەکات، ڕەوایە؟!

٣: وە بەنسبەت ئایەتی (١١٣)ی (هود)ەوە دەڵێن: خوای زانا عزوجل بەلاداشکان‌و مەیلکردنی ستەمکارانی قەدەغەکردوەو هەڕەشەی سزادانی لەو کەسانە کردوە کە بەلای ستەمکاراندا دەچن، کەواتە: چۆن ڕەوایە بەشداریی پەرلەمانێك بکرێ‌و تێیدا ببیە ئەندام کە یاساو بڕیاری ستەمکارانەو پێچەوانەی شەریعەتی تێدا دەدرێن؟!

٤: وه بەنسبەت ئایەتی (٢١)ی (الشوری)وە دەڵێن: خوای بەرزو مەزن لەم ئایەتەدا ڕایگەیاندوە کە هەرکەسێك ئاینو بەرنامەی ژیانی لەکەسو لایەنێکەوە وەربگرێ، ئەوە ئەو کەسو لایەنەی کردوە بە هاوبەش (شریك)ی خوا سبحانه وتعالی، کەواتە: پەرلەمانێکیش کە یاساو بڕیاری دژ بەشەریعەت دەردەکات، کراوەتە هاوبەشی خواو بەهیچ جۆرێك بەشداریی تێداکردنی ڕەوا نیە!

جۆری دووەمی بەڵگەکانیان چەند دەقێکی سوننەتو سیرەیە، لەوانە:

١- "مَنْ كثَّر سواد قوم، فهو منهم"، کە (أبو يَعْلى) گێڕاویەتەوە، واتە: هەر کەسێك ئاپۆڕایی یاخود ژمارەی کۆمەڵێك زۆر بکات، ئەویش لەوانە.

٢- وەهەر لەوشێوەیە دەقێکی دیکەش هەیە کە دەفەرموێ: "من تشبَّه بقوم فهو منهم"، رواه أبو داود والطبراني، واتە: هەر کەسێك خۆی وەکو کۆمەڵێك لێبکات، ئەویش لەوانە، بۆیەش دەڵێم دەق، چونکە کێشە لەنێو زانایاندا هەیە کە ئایا ئەم دوو دەقە فەرمایشتی پێغەمبەرن ﷺ یان نا؟.

٣- دەقێکی دیکە ئەوەیە کە (ابن هشام) لە (السيرة النبوية)دا [4] هێناویەتی کە هاوبەشدانەرەکان وەفدێك کە بریتی دەبێ لە (عتبة بن ربيعة) دەنێرن بۆ لای پێغەمبەر ﷺو بۆی پێشنیار دەکەن، دەڵێن: ئەی موحەممەد ئەم قسەیەی کە هێناوتە، (واتە ئەم دینو قورئانە) ئەگەر مەبەستت پێی ماڵو سامانە، هێندەت ماڵو سامان بۆ کۆ دەکەینەوە لە هەموومان ساماندارتر بیت، وە ئەگەر مەبەستت پێی سەرۆك خێڵایەتییە، دەتکەینە سەرۆکی خۆمان، وە ئەگەر مەبەستت پێ پادشایەتییە، دەتکەینە پادشای خۆمان، بەڵام پێغەمبەر ﷺ ئەو شتانە ڕەفز دەکات.

٤- **بەڵگەیەکی دیکەیان ئەوەیە کە دەڵێن: قوڕەیشییەکان (دار الندوة)یان هەبووەو دەڵێن: (دار الندوة)ی ئەوکاتە لەجێی پەرلەمانی ئێستا بووە، بەڵام**

---

[4] - السيرة النبوية لابن هشام، ج١ ص١٤٦.

پێغەمبەرﷺ ئامادە نەبووە ببێتە ئەندام تێیدا، بەڵێ ئامادە بووە بچێ قسەیان بۆ بکات، بەڵام ئامادە نەبووە لەوێدا ببێتە ئەندام، ئەم قسەیە موحەممەد قوتب لە کتێبی: (واقعنا المعاصر)دا هێناویەتی[٥].

چۆنیەتی بەڵگە هێنانەوەشیان بەم دەقانەی سوننەتو سیرەی پێغەمبەر ﷺ بەم شێوەیە:

١و٢: بەنسبەت دەقی: (مَنْ كثَّر سواد قوم، فهو منهم)و دەقی: (من تشبَّه بقوم فهو منهم)ەوە دەڵێن: مادام هەرکەسێك ژمارەو ئاپۆرایی کۆمەڵێك زۆر بکات، یان خۆی وەك وان لێبکات حوکمی ئەوانی هەبێو بچێتە ریزی وانەوە، کەواتە: بوونە ئەندام لەپەرلەمانێکدا کە یاساو بڕیاری دژو پێچەوانەی ئیسلام دەردەکات، ڕەوا نیە، چونکە بابای پەرلەمانتار هەرچۆن بێ ژمارەو کۆمەڵی کەسانێکی لادەرو لارێ زیاد دەکات.

٣: وە بەنسبەت دەقی سێیەمەوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ هەرسێك پێشنیارەکانی شاندی هاوبەش دانەرەکانی ڕەفزکردوەو ئامادە نەبووە کە سەروەتو سامانی خۆیان پێبدەن، وە ببێتە سەرۆك هۆزیان، وە ببێتە پادشایان، دەڵێن: کەواتە: دروست نیە مرۆڤی مسوڵمان بە کەمتر لەوە، کە بوونە ئەندامە لەپەرلەمانێکی وادا ڕازی بێو بەشداربێ.

٤: وە بەنسبەت ئەوەوە کە پێغەمبەر ﷺ ئامادەنەبوو لە (دار الندوة)دا بەشداربێتو تێیدا ببێتە ئەندام، دەڵێن: بەهەمان شێوەش دروستو ڕەوا نیە کە خەڵکی مسوڵمانو ئیسلامیی لەپەرلەمانێکی بەو جۆرەدا ببێتە ئەندامو بەشداریی بکات.

<u>جۆری سێیەمی</u> بەڵگەکانیان، ئەوەیە کە چەند بەڵگەیەکی عەقڵی دێننەوە، یەکەم: **دەڵێن: پەرلەمان بە زۆرینەی دەنگ حەرام حەڵاڵ دەکاتو حەڵاڵ حەرام دەکات، ئەوەش شیركو کوفرە، کەواتە بە لای کەمەوە قەدەغەیە لە کۆڕو مەجلیسێکی ئاوادا بەشدار بیت، دووەم دەڵێن: بەشداریی لە پەرلەماندا مایەی شەرعییەتپێدانی ئەو قەوارە**

---

[٥] - واقعنا المعاصر، ص ٤٦٤، ٤٦٣.

سیاسییەو ئەو ئەنجوومەنەیە کە حەڵاڵو حەرام دەستکاریی دەکات، جا چۆن دەبێت شەرعییەت بە شتێکی وا بدەین؟ وە چۆن دەبێت خەڵك چەواشە بکرێتو سیمای دزێوی ئەو قەوارەیە جوان بکرێ بە بەشداریی تێداکردنی؟ سێیەم: بەڵگەیەکی دیکەیان ئەوەیە کە بەشدارییکردن لە پەرلەماندا دەبێتە هۆی خلیسکانی کەسانێك کە تیایدا بەشدار دەبنو دەبێتە مایەی فیتنەو تووشی گوناهبوونیان، چوارەم: بەڵگەیەکی دیکەیان ئەوەیە کە دەڵێن: لە ڕێی دیموکراسییەوە هەرگیز حوکمی ئیسلامیی نایەتە دی، ئەم شتانە بەڵگەکانی ئەوانن.

+ ئایا ئەوانە دەبنە بەڵگە؟

- ئێمە دەبێت ئەو بەڵگانە یەك بەیەك هەڵسەنگێنین، دیارە ڕەنگە جگە لەمانە هەندێك شتی دیکە بێننەوە، بەڵام هەر هاوشێوەی ئەمانەنو، من هەوڵمداوە بەهێزترین بەڵگەکانیان بێنمەوە، ئێستاش با ئەو سێ جۆرە بەڵگەیە بەریز هەڵسەنگێنینو لەمەحەك بدەین:

جۆری یەکەم:

ئایەتی (٦٨)ی (الأنعام)و ئایەتی (١٤٠)ی (النساء) وەکو وتمان یەك نێوەرۆکیان هەیە، ئایەتی یەکەمیان پێغەمبەری خوا ﷺ دەدوێنێت، وە ئایەتی دووەمیان ڕوو لە مسوڵمانان دەکاتو ئاماژەش دەکاتەوە بە ئایەتی یەکەم، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە هەموو ئەو شتانەی پێغەمبەر ﷺ پێیانەوە مولزەمە، ئوممەتەکەشی پێیانەوە مولزەمە، کەواتە هەرچی ئەرکە لەسەر پێغەمبەر ﷺ ئەرکە لەسەر ئوممەتەکەشی، پاشان ئەو ئایەتەی سوورەتی (النساء) وشەی (يَخُوضُونَ)شمان بۆ تەفسیر دەکات کە لە سوورەتی (الأنعام)دا هاتوە، ﴿وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا﴾ (يَخُوضُونَ) یانی چی؟ ئایەتەکەی سوورەتی (النساء) دەفەرموێ: ﴿وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَ يُسْتَهْزَأُ بِهَا...﴾، کەواتە: (يَخُوض) یانی: کوفرکردن بە ئایەتەکانی خواو گاڵتەپێکردنیانو بەدرۆدانانیان، جا ئەم دوو ئایەتە فەرمان بە پێغەمبەر ﷺ دەکەنو فەرمان بە مسوڵمانانی شوێنکەوتووی پێغەمبەر ﷺ دەکەن، کە لەهەر کۆڕو

مەجلیسێکدا کەسانێك هەبوون گاڵتەو کوفریان بە ئایەتی خوا دەکردو بەدرۆیان دادەنا، بەشداریی ئەو کۆڕو مەجلیسە مەکەن، هەتاکو دەچنە نێو باس‌و بابەتێکی دیکەوە، ئنجا کە چوونە نێو باس‌و بابەتێکی دیکەوە بۆتان هەیە بەشداریی بکەن، وە ئەگەر هاتو شەیتان لەبیری بردیەوە لە مەجلیسەکەدا دانیشتی، ئەوە هەر کاتێك بیرت هاتەوە، یەکسەر لەو مەجلیسە هەڵسە، وە لەگەڵ کەسانی ستەمکاردا دامەنیشە، ئەگەرنا ئێوەش وەکو ئەوانن، یانی: ئێوەش ئەگەر لەگەڵیان دابنیشن هەمان حوکمی وانتان هەیە، جا بابزانین توێژەرەوانی قورئان چۆن تەفسیری ئەم ئایەتانەیان کردوە؟ (القرطبي) لە تەفسیرەکەی خۆیدا دەڵێت:[٦] "فكل من جلس في مجلس معصية و لم ينكر عليهم ما يخوضون فيه يكون معهم في الوزر سواء، وينبغي أن ينكر عليهم إذا تكلم بالمعصية و عمل بها فإن لم يقدر على النكير عليهم، فينبغي أن يقوم عنهم حتى لا يكون من أهل هذه الآية"، واتە: هەر کەسێك لە کۆڕێکدا دابنیشێت کە گوناهی تێدا بگوترێ‌و بکرێ (واتە: ئایەتەکانی خوای تێدا بە کەم تەماشا بکرێن، یاخود ناشەرعیی تێدا بکرێ‌و بگوترێت) ئینکارییشیان لێ نەکات‌و ڕەخنەیان لێ نەگرێت، ئەوە وەکو ئەوان لە گوناهەکەدا بەشدارە، بۆیە دەبێت ڕەخنەیان لیبگرێت‌و بێدەنگ نەبێت، وە ئەگەر نەیتوانی پێویستە هەڵسێت، بۆ ئەوەی وەبەر حوکمی ئەم ئایەتە نەکەوێت.

کەواتە: لە پەرلەمانێکدا کە شتێکی ناشەرعیی تێدا دەگوترێت‌و دەویسترێت بڕیارێکی ناشەرعیی تێدا بدرێت، ئەگەر پەرلەمانتارە ئیسلامییەکان بێدەنگ بن، ئەوە دیارە گوناهبارن، بەڵام ئەدی ئەگەر وەدەنگ هاتن؟ ئەوە بێگومان نەك گوناهبار نین، بەڵکو لە ڕاستییدا گەورەترین جیهادیان کردوەو کارێکی زۆر باشیان کردوە، چونکە هەق گوتن لەلای ستەمکار گەورەترین جیهادە، وەك پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: {أفضل الجهاد كلمة حق عند سلطان جائرٍ} رواه أبو داود وغيره.

---

[٦] - الجامع لأحكام القرآن، ج٥ ص٤١٨.

وه ئایەتی سێیەم كە ئایەتی ژمارە (١١٣)ی سوورەتی (هود)ە، كە وشەی (وَلاَ تَركَنُـوا) هەندێك لە توێژەرەوان بە (ولاتميلوا) تەفسیریان كـردوە، واتـە مـەیل بـە لای ئەوانـەدا مەكەن كە ستەم دەكەن، بـەڵام لـە راسـتییدا (ولاتيلـوا) واتـە: پێـی رازیـی مـەبن و پشتگیریی مەكەن، بە بەڵگەی ئەوە كە (طبري) لە تەفسیرەكەی خۆیـدا دەڵێـت:[٧] "قـال أبو العالية الركون هو الرضا"، (ركون) رازیی بـوون و پەسـەند كردنـە، هـەروەها (ابـن كثير) لە تەفسیرەكەی خـۆی، دەڵـێ:[٨] "ولا تركنـوا إلا الـذين ظلمـوا أي: لا تـستعينوا بالظلمة، فتكونوا كأنكم رضيتم بأعمالهم فتمسكم النار"، واتە: یارمەتی ودرمەگرن لـە ستەمكارەكان، بۆ ئەوەی وا نەیەنە بەرچاو كـە بـە كردەوەكانیـان رازیـن، وە سـەرەنجام ئاگرتان تووش نەیەت كەواتە: مسوڵمانێك كە دەچێتە پەرلەمانێكەوە بۆ ئەوەی رەفـزی ئەو ستەمە بكات كە تێیدایەو رەفزی ئەو ناحەقییە بكات، ئەوە ئەم ئایەتـە بەتەئكیـد نایگرێتەوە، چونكە مەیلی نەكردوە بە لای ستەمكارەكاندا، نەك هەر مەیلی نـەكردوە، بەڵكو رەخنەی لێ گرتوونو بەرائەتیی لە كردەوە خراپەكانیان كردوە.

وە ئایەتی چوارەم كە ئایەتی (٢٠)ی سوورەتی (الشورى) بوو، كە دەفـەرموێ: ﴿أَمْ لَهُـمْ شُرَكَاءُ شَرَعُوا لَهُمْ مِنْ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللَّـهُ...﴾، واتە: ئایا چەند هاوبەشێكیان بـۆ خوا داناون، كە شتێكیان بۆ بڕیار دەدەن لە دین، كە خـوا ئیزنـی لەسـەر نیـە، (واتـە: شەرعیان بۆ دادەنێن).

دەڵێین: ڕاستە پەرلەمانێك حەڵاڵ حەرام بكاتو حەرام حەڵاڵ بكات، ئەوە ئـەو رەفتـارە شیركە بە دەقی ئایەت، وە لە راستییدا پەرلەمانێك كە ئەوەی تێدا دەكرێت، بەكردەوە دەوری خوای پەروەردگاری پێ دراوە، چونكە حەڵاڵو حەرام دانـان تـەنیا مـافی خـوای پەروەردگارەو هیچ كەس ئەو حەقەی نیە، بەڵام بێگومان كاتێك مسوڵمانێك دەچێتە ئەو پەرلەمانەوە بـۆ ئـەوەی ڕێگـا بگرێـت لـە دیـاریيكردنی حـەڵاڵو حـەرام لـە لایـەنی

---

[٧] - جامع البيان، ج٢ ص١٢٧.
[٨] - تفسير القرآن العظيم، ج٢ ص٤٦٢.

ئینسانەکانەوە، ئەوە زۆر جیایە لەوەی کە چووە پشتگیریی بکات، بـەڵکو بابایـەکی وا وەك پێشتر گوتمان گەورەترین جیهادی کردوەو بەهیچ ڕەنگێکیش بەر حوکمی ئایەتەکـە ناکەوێت.

جۆری دووەم:

جۆری دووەمی بەڵگەکانیان وەکو وتمان چەند دەقێکی سوننەتو سیرە بوون، یەکـەم لـە دەقەکان بریتی بوو لە: "من کثر سواد قوم، فهو منهم"، سەرەتا ئێمە دەڵێین: ئەم دەقە هەرچەندە ئەبوو یەعلا گێڕاویەتەوەو لە هەندێك لە کتێبەکانـدا هـاتوە، بـەڵام زانایـان مشتومڕی زۆریان لەسەر سەنەدەکەی هەیەو زۆریان هەر بە فەرمودەی نـازانن، پاشـان ئەگەر گریمان فەرمودەی پێغەمبەر ﷺیش بوو، ئێمە دەڵێین کەسێك کە دەچێتە نێـو پەرلەمانێکەوە بۆ ئەوەی رەخنە بگرێت لە هەر بڕیارێکی ناشەرعیی‌و ستەمکارانەو هەر یاسایەکی ناحەق کە دەدرێت‌و پێچەوانەی شەریعەتە، ئەوە نەك ژمارەی خەڵکی بێدین‌و خراپی زۆر نەکردوە، بەڵکو لێی کەم کردوونەتـەوەو بۆتـە بەربەسـت لـە بەردەمیانـدا! کەوابێ فەرموودەکە بە هیچ جۆرێك ئەو جـۆرە کەسـە ناگرێتـەوە، دەقـی دووەم: "مـن تشبە بقوم فهو منهم"، ئەلمەنناوی لـە کتێبـی: (فـیض القـدیر)داو[٩] زانایـانی دیکـەش دەڵێن: لێرەدا مەبەسـت لـەو خـۆ وێـچواندنە، خـۆ وێـچواندنە لـە تایبەتمەندییـەکانی دینییاندا، یاخود لە شتێکدا کە پێچەوانەی شەریعەتە، لە عەقیدەو عیبادەت‌و حـەڵاڵ‌و حەرامێکدا کە هەڵقوڵاوی بەرنامەکەیانە، بەڵام ئەگەر لە شتی باشدا خۆت بە کەسـانی نامسوڵمان بچوێنی، نەك هەر هیچ گرفتێکی نیە، بەڵکو خوای پەروەردگار دەفـەرموێ: ﴿...فَبَشِّرْ عِبَادِ . الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُوْلَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمْ اللَّهُ وَأُوْلَئِكَ هُمْ أُوْلُوا الأَلْبَابِ﴾، الزمر -١٧،١٨-، واتە: مزگێنی بدە بەو بەندانەم کە گـوێ بـۆ هەموو قسەیەك دەگرن، پاشان بە دوای چاکترینی دەکەون، ئەوانە کەسـانێکن کـە خـوا هیدایەتی داون‌و ئەوانەن خاوەن عەقڵ.

---

[٩] - فیض القدیر، شرح الجامع الصغیر، ج٦ ص ١٣٥،١٣٦.

بەڵێ عاقڵ ئەو کەسەیە عەقڵی خەڵك بێنێتە لای عەقڵی خۆی، با تەماشای پێغەمبەرﷺ بکەین، کاتێك کە شەڕی خەندەق دەبێت وەکو لە سیرەی ئیبنو هیشامدا هاتوە[10] سەلمانی فارسیی دەڵێ: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئێمە لە وڵاتی فارس ئەگەر دوژمن هێرشی بۆ دەهێناین، ئەگەر شوێنەکەمان دەشت بوایە، خەندەقمان لێدەدا، پێغەمبەر ﷺ یەکسەر پێشنیارەکەی سەلمان وەردەگرێت، کە دیارە فارسەکان ئەو کاتە مەجووس بوونو ئاگرپەرست بوون، بەڵام پێغەمبەری خوا یەکسەر ئەزموونەکەیان دێنێ پراکتیزەی دەکات.

هەروەها کاتێك دەیەوێ نامە بنوسێت بۆ پادشاکان، یەکێك[11] لە هاوەڵان دەڵێ: ئەی پێغەمبەری خوا! پادشاکان عادەتیان وایە نامەی بێ مۆر ناخوێننەوەو دەبێت خەتم کرابێت، ئەویش فەرمان دەکات ئەنگوستیلەیەکی بۆ دروست بکەن مۆرێکی لەسەر هەڵکەنراوە، کە لەسەری نووسراوە: (محمد رسول الله)، (الله) لەسەرێ، (رسول) لە خوارتر، (محمد) لە خواری خوارێ، کە دیارە ئەوە عادەتی دەوڵەتانی کافر بووە، بەڵام خۆ هیچ ناشەرعییەکی تێدا نیە، چونکە وەك پێشتریش گوتوومانە: لە بواری عادەتو هەڵسوکەوتەکاندا، دەستکراوەیی هەیەو دەبێ بەڵگە هەبێ لەسەر قەدەغەیی، کەواتە: کەسێك کە دەچێتە ئەو پەرلەمانەوە یاخود بەشداریی هەڵبژاردن دەکات یان هەر شتێکی دیکەی ئیداریی دەکات، تۆ دەبێت تەماشا بکەی: ئایا ئەم شتە بەرژەوەندیی تێدایە یاخود زەرەر، ئەگەر بەرژەوەندیی تێدا هەبوو، ئەوە با لەو شتەدا خۆشت وەکو کافران لێکردبێ، هەر شتێکی باشتکردوە، ئایا ئەگەر ئێستا ئێمە بتوانین تەیارەو ساروخو پاپۆڕو چەکی نیوکیی دروست بکەین، چ نا شەرعییەکی تێدایە؟! ئەمریکاو جولەکە بۆ هەڕەشە لە دونیا دەکەن؟ دیارە لەسۆنگەی ئەوەوە چەکی نیوکییان هەیە، جا مسوڵمانان ئەگەر بتوانن ئەو شتانە وەدەست بێنن کە ئەهلی کوفر هەیانن شتێکی

---

[10] - السيرة النبوية لابن هشام، ج٣ ص١٠٩، هەروەها بڕوانە: (البداية والنهاية) لابن كثير.

[11] - (البداية والنهاية)، ج٦ ص٥، هەروەها (بخاري)یش هێناویەتی.

خراپیان کردوه؟ بێگومان نەخێر، چونکە چاولێکردنی شتی خراپیان خراپە، ئەما چاولێکردنیان لە شتێکدا کە باشە، بۆ نموونە: لە تەکنەلۆجیایەکدا کە ئێمە ئێستا پێویستیمان بەوانە، کە خۆمان بەرهەمی بێنین، نەك هەر باشە، بەڵکو فەرزە، ئەبوحامیدی غەززالی لە (إحیاء علوم الدین)دا گوتوویەتی: هەر شتێك مسوڵمانان پێویستیان پێی هەبێت، لە سەریان پێویستە دابینی بکەن، لە دەرزییەکەوە تا هەر پێداویستییەکی دیکەی ژیانیان.[١٢]

وە دەربارەی پێشنیارکرانی پادشایەتیو پارەو سامانو سەرۆك خێڵایەتی بۆ پێغەمبەر ﷺ، کە ئەویش رەفزی کردوە، وەڵامەکەی زۆر ئاسانە، ئەوە بووە کە ئەوان ئەو شتانەیان بۆ پێشنیار کردوە لە بەرانبەر ئەوەدا کە واز لە دینو پەیامەکەی بێنێت، جا خۆ پەرلەمانتارێکی مسوڵمان، یان وەزیرێك کە دەچێ بەشدار دەبێت لە حکومەتداو پێی دەڵێن: دەبێ دەستبەرداری دینەکەت بی، ئەوجا بێیت؟ ئەوە بە تەئکید حەرامەو پێشی کافر دەبێت ئەگەر وابکات.

+ ئەی بە نسبەت (دار الندوة)وە؟

- لەوەڵامی ئەوەش دەڵێین: یەکەم: جارێ هیچ سەرچاوەیەك نیە دەری بخات کە داوا لە پێغەمبەرﷺ کرابێت تێیدا ببێتە ئەندامو ئەویش ئامادە نەبووبێت، دووەم: ئەو (دار الندوة)یە خۆ وەکو پەرلەمان نەبووە خەڵك هەڵی بژێرێت، بەڵکو بەشداربووانی (دار الندوة) کۆمەڵێك لە سەر گەورەکانی قورەیش بوون، کە خاوەن دەستەڵاتو سەروەتو سامان بوونو بەزۆر خۆیان فەرز کردبوو، خۆیان لە خەڵك کردبووە هەمەکارەو بڕیاربەدەست، جا پێغەمبەر ﷺ چۆن دەچێ لە شوێنێکی وادا بەشدار دەبێت؟ کە بێگومان ئەوە زۆر جیایە لە پەرلەمانێك کە خەڵك بۆ خۆی هەڵیدەبژێرێتو نوێنەرانی خەڵكو کۆمەڵگان!

---

[١٢] - (إحیاء علوم الدین)، ج١ ص٢٨، کە گوتوویەتی: (أما فرض الكفاية فهو كل علم لا يُستَغنى عنه في قوام أمور الدنيا) واتە: وە ئەو زانستەی کە وەدەستهێنانی فەرزی کیفایەیە، بریتیە لە هەر زانیارییەك کە کاروباری ژیانی دنیا پەکی لەسەری کەوتوە.

جۆری سێیەمی بەڵگەکانیان کە بە حیساب هەندێ بەڵگەی عەقڵیی‌و واقیعی بوون.

١- یەکیان ئەوەیە دەڵێ: پەرلەمان بە زۆرینە حەڵاڵ حەرام دەکات‌و حەرامیش حەڵاڵ دەکات، بۆیە قەدەغەیە لە پەرلەمانێکی وادا ببیە ئەندام‌و بەشداریی ئەو کارە ناڕەوایە بکەی! ئێمەش دەڵێین: ڕاستە ئەوە وایەو ئەو جۆرە پەرلەمانە کە لەبارەیانەوە دەدوێین، وان، بەڵام، **یەکەم:** خوا دەفەرموێ: ﴿...وَلاَ تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى...﴾ الفاطر -١٨-، واتە: هیچ گوناهبارێك گوناهی یەکێکی دیکە کە هەڵناگرێت، وەدەفەرموێ: ﴿كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ﴾ المدثر -٣٨-، واتە: هەر کەسە بارمتەی کردەوەکانی خۆیەتی، بۆیە ئەگەر کەسێك لەوێ بۆ وێنە: پێشنیار دەکات کە شەڕاب وەکو بیبسی بخورێتەوە، یان داوێنپیسی ڕێی لێ نەگیرێ، کەسێك کە ئەوە پێشنیار دەکات، وە کەسێك پشتگیریی بڕیارەکە دەکات، بەوە کافر دەبن، چونکە پێچەوانەی دەقی قورئان‌و فەرمایشتی پێغەمبەرە ﷺ، بەڵام کەسێك کە ڕەخنە لەو بڕیارە دەگرێت‌و لە بەریدا دەبێتە بەربەست، ئەوە گوناحی ئەوی دیکەی نایەتە ئەستۆ، وەك گوتراوە: مەڕ بەپێی خۆی‌و بزن بەپێی خۆی، **دووەم:** پاشان پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: {إنما الأعمال بالنيات}، رواه البخاري ومسلم، واتە: کردەوەکان بە پێی نیەتن، ئەو کەسەی کە بۆیە دەچێتە ئەو پەرلەمانە، بڕیاری باش‌و ڕێك‌و ڕاست بدات‌و لە دژی هەر بڕیارو یاسایەك بێت پێچەوانەی شەریعەت بێت، بەپێی نیەتی خۆی پاداشتی هەیە، ئەوەش کە بۆیە دەچێ کۆمەڵگا بەرەو گوناه و تاوان بەرێ، ئەویش بەپێی نیەتی خۆی گوناهبارە، **سێیەم:** پاشان دەڵێین: ئەسڵەن پەرلەمانتارێکی ئیسلامیی بۆیە دەچێت ڕێگە بگرێت لەو جۆرە بڕیارو یاسایانەو، لەبنەڕەتدا ئەرکی هەر ئەوەیە.

٢- بەڵگەیەکی دیکەی عەقڵیی‌و واقعییان ئەوەیە کە بەشدارییکردنی ئینسانی مسوڵمان لە پەرلەمانێکی وادا، دەکاتە شەرعییەتپێدانی ئەو واقیع‌و ڕژێم‌و سیستەمە، ئێمەش دەڵێین: ئەوە ئەگەر پشتگیریی بڕیارە ناشەرعییەکانیان بکات وایە، بەڵام ئەگەر بۆیە بەشدار بێت لەنێوجەرگەی پەرلەمان‌و حکومەت‌و ئەو سیستەمەدا نارەزایی دەربڕێت‌و رەخنە بگرێت لە ناحەقی و ناشەرعییەکان، چۆن ئەوە دەکاتە

شەرعییەتپێدان؟ بەڵکو ئەوە شەعییەت لێستاندنەوەیە، باشە خۆ ئەگەر کابرا نەچێتە نێو پەرلەمانو حکومەت، لەماڵێش بێت، دەبێ هەر نارازیی بێ لە شتی ناشەرعیی، ئنجا بێگومان باشە نارازیبوونێک لە ماڵێ، یاخود کە لەبلاوکراوەیەکدا شتێ دەنووسێ، یاخود وتارێك دەدات لە مزگەوت، ئەوە لەکوێ کە چەند سەد کەسێکی ئاسایی، یان چەند هەزار کەسێك گوێبیستی بن یان بیخوێننەوەو، ئەوە لە کوێ کە لە پەرلەمانێکدا کە نوێنەرانی میللەتی لێن، لەوێ قسەکەی خۆی بکات، بە تەئکید لەوێ زۆر کاریگەرترە.

٣- قسەیەکی دیکەیان ئەوەیە کە بەشداریی لەو پەرلەمانو ئۆرگانانەدا کە ئیسلامیان وەکو بەرنامەی ژیان تێدا تەبەننی نەکراوە، دەبێتە هۆی خلیسکانی هەندێك کەس، یاخود لەژێر زەختو فشارو تەماعدا تووشی غەڵەتو گوناه دەبنو، تەنازول دەکەن، دەڵێین: ئەوە ڕاستە، کەسێك کە دەچێتە ئەو شوێنە ئەگەری ئەو حاڵەتەی هەیە، بۆیە لەسەر ئیسلامییەکان پێویستە کە خەڵکی بەهێزو خۆڕاگر بنێرنو لە جیاتی ئەوەی کارتێکراو بن کارتێکەر بنو کاریگەریی چاکیان بۆ سەر دەوروبەری خۆیان هەبێت، نەك کاریگەریی خراپی دەوروبەریان لەسەر بێ، بەڵام بێگومان ناگونجێ بەهۆی هەبوونی ئەو ئەگەرانەوە چوونە پەرلەمان قەدەغە بکرێ، چونکە ئەوە وەکو ئەوە وایە کە دەڵێ: لە ترسی ئەوەی بەراز گەنم نەشێلن، گەنم نەکەین، بەراز جاری وایە گەنم دەشێلنو هەڵی دەکەننەوە! بەڵێ ناکرێ ئەوە کە شتێکی ئیحتیمالییە، بیکەینە پاساوی گەنم نەچاندن! ئنجا لەخوا بەزیاد بێت خەڵکی ئیسلامییش دامەزراونو پتەونو بەپێی ئەزموونیش بۆماندەرکەوتوە کە بە ڕاستیی ئیسلامییەکان بەگشتی هەڵبژاردەی نێو کۆمەڵگاکانی خۆیانن لە سەرڕاستییو مەبدەئییەتو پاکییو نەزاهەتو تەنازول نەکردن لە مەبادیئی خۆیان، لەبەر ئەوە بە ئیحتیمالێکی وا بێهێز کۆمەڵێك بەرژەوەندیی زۆر چاك کە دوایی باسیاندەکەین، نادیدە ناگیرێن.

٤- بەڵگەیەکی دیکەیان هەر لەو بارەوە ئەوە بوو کە لە ڕێی دیموکراسییەوە حوکمی ئیسلامیی نایەتە دی، ئێمەش لەوەڵامی ئەوەدا دەڵێین: یەکەم: زۆر لە بنەماکانی

دیموکراسیی لە شەریعەتی خۆماندا هەن، وەکو جاری دیکەش گوتوومانە، بۆ وێنە: گەڕانەوە بۆ ڕای خەڵك، خوا هەمیشە دەفەرموێ: ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا، يَاأَيُّهَا النَّاسُ، يَابَنِي آدَمَ﴾، خیتاباتی خوا هەمووی لەگەڵ خەڵکەو تەنانەت بۆ یەکجاریش خوا نەیفەرمووە: "يا أيها المسؤلون، يا أيها العلماء، يا أيها المشائخ"، وە لە ڕاستییدا کرۆکی دیموکراسی، گەڕانەوەیە بۆ ڕای خەڵك، نالێن: دیموکراسی حوکمی گەلە، بۆ گەلو لە پێناو گەلدا؟! [١٣] ئنجا لە ڕاستییدا شەریعەتی خوای پەروەردگارییش بەڵێ لە خواوە هاتوە، بەڵام هەر بەدەستی گەل پراکتیزە دەکرێت، وە کاربەدەستانی مسوڵمانانییش دەبێ خۆیان هەڵیانبژێرنو دیارییان بکەن، وە دەسەڵاتیش دەبێ بە ئاشتییانە دەستاودەستی پێ بکرێ، وە پێویستە زۆرینە حوکم بکاتو کەمینەش مافەکانی پارێزراو بن، وە پێویستە ئازادیو مافەکانی خەڵك هەموویان پارێزراو بن، هەموو ئەو بنەمایانەی دیموکراسیی لە شەریعەتی خۆماندا هەن، ئەوەی کە لە دیموکراسیدا هەیەو لەگەڵ شەریعەتدا تێکدەگیرێ، ئەوەیە کە حەڵاڵو حەرام بدرێتە دەست ئەو ئەنجوومەنە، یان بدرێتە دەست هەر لایەنێك، چونکە حەڵاڵی خوا حەڵاڵە تا قیامەت، وە حەرامی خوا حەرامە تا قیامەت، ئێمەی مسوڵمان شووڕامان هەیەو ئەوان دیموکڕاسییەتیان هەیە، شووڕای ئێمە پابەندە بە شەریعەتەوە، بەڵام دیموکڕاسیەتی ئەوان بەربەرەڵایە، بۆیە بە پێی دیموکڕاسی بڕیاری وا دەردەکەن پێچەوانەی عەقڵو فیترەتو بەرژەوەندیی مرۆڤە، بەڵام شەریعەت دەستی ئەو ئەنجوومەنانە دەگرێتو ناهێڵێ بڕیارێك دەربکەن پێچەوانەی نەگۆڕەکانی شەریعەت بێ، کە بەتەئکید هەچی لەگەڵ نەگۆڕەکانی شەریعەتدا تێك بگیرێ لەگەڵ عەقڵی سەلیمو فیطرەتی ساغیشدا دژو ناکۆکە، دووەم: پاشان دەشڵێین: مەسەلە ئەوە نیە کە تۆ حەتمەن دەبێت لەڕێی ئەو هەڵبژاردنانەوە یەکسەر حکوومەتی ئیسلامییت بۆ دروست بێت، چونکە ئێمە بڕوامان بە پلەپلەیی هەیە، وردە وردە زەمینە خۆش دەکرێتو ڕای گشتیی دروستدەکرێت، ئنجا دیسان ئەوەش ڕاست نیە، ئەوە لە

---

[١٣] - ئەمە پێناسەی هەرە باوی دیموکراسییە.

تورکیا، حیزبی دادو گەشەپێدان، حەماس لە فەڵەستین، ئەگەر ئینقیلابییان بەسەردا نەکردنایە، (جبهة الأنقاذ) لە جەزائیر لەرێی هەڵبژاردنو پرۆسەی دیموکراسییەوە تەوژمی ئیسلامیی سەرکەوت، بەڵام خۆ ئەگەر نەشتوانین حکومەتێکی ئیسلامیی لەرێی هەڵبژاردنو دیموکراسییەتەوە بینا بکەین، خۆ دەتوانین زۆر بەرژەوەندیی بۆ خەڵك دابین بکەینو زۆر زەرەرو زیانیان لێوە دوور خەین.

سێیەم: پاشان مەشقو ڕاهێنانیش بە خەڵکی خۆمان بکەین لەبواری حوکمڕانییو ئیداریی کۆمەڵگاو وڵاتدا، چونکە بێگومان کەس لەپڕ نەبووە بەکوڕ! دیارە ئامانجی کاری ئیسلامییش ئەوەیە کە چەند بەرژەوەندیی یەك بۆ خەڵكو کۆمەڵگا دابین بکرێن، ئێمەش لەرێی ئەم بەشدارییکردنەوە بە تەئکید کۆمەڵێك بەرژەوەندیی دابین دەکەین، کە ئەوە بۆ خۆی بەسە ببێتە پاساوی بەشداریی تێداکردنی پەرلەمانو بەڵکو زۆر جار پەسەندییو هەندێکجار فەرزبوونی بەشداریی تێداکردنیشە.

+ ئایا ناوی دەوڵەتو حکومەتەکە گرنگە، یان ناوەڕۆكو ئامانج؟ وەك حکومەتێکی ئیسلامیی یان دیموکراسیی یان هەر ناوێکیتر؟

ـ زانایان بنچینەیەکیان هەیە دەڵێن: "العبرة بالمحتويات والمضامين، وليستْ بالأسماء و العناوين"، یانی دەبێت تەماشای نێوەڕۆك بکرێت نەك تەماشای دیکۆر و ڕواڵەت، جاری وایە شەخسێك ناوێکی ئیسلامیی هەیە، ناوی موحەممەدە، بەڵام هەموو کردەوەکانی پێچەوانەی شەریعەتو ناوەکەیەتی، کەسێکی دیکەش ناوێکی دیکەی هەیە، بەڵام نێوەڕۆکێکی باشی هەیە، بە حەقیقەت عیبرەت بە نێوەڕۆكو موحتەوایە، چ دەکرێو چۆن دەکرێو تا چ ڕاددەیەك بەرژەوەندیی خەڵك تەحقیق دەکرێت، چونکە شەریعەت هەمووی بۆ ئەوە هاتوە بەرژەوەندیی خەڵك دابین بێت، بەرژەوەندیی خەڵکیش بەگشتی دوو شتە: دوورخستنەوەی زیانەکانو هێنانەپێشی سوودەکان، بەتەعبیری شەرعزانان (دفع المضار وجلب المنافع)، هەروەها ئاینو شەریعەتی خوا، لە چەندان ئایەتی قورئان ڕاگەیەنراوە، کە بۆ: چەسپاندنی دادگەرییو لابردنی ستەم هاتوە، ئیدی تۆ لە چ ڕێیەکەوە ئەو بەرژەوەندییەت بۆ تەحقیق بێتو ئەو دادگەرییەت بۆ بچەسپێو،

پێچەوانەی دادگەریی کە ستەم (ظلم)ە لابرێت، ئەوە تۆ پێویستە لەو ڕێیەوە دەستبەکاربی.

+ لە میانەی ئەم قسانەی بەڕێزتانەوە من هەستدەکەم هێندێك خەڵك ئەو هەستەی بۆ دروست ببێت کە پێی وابێت ئیسلامییەکان وەکو پێویست قەناعەتیان بە بەشدارییکردن لە هەڵبژاردندا نیە، وەڵامت چییە بۆ ئەوە؟

ـ لەنێو بازنەی ئیسلامییەکاندا دیارە بۆچوونی جیا جیا هەیە، ئەوە شتێکی سەیر نیەو بگرە شتێکی زۆر سروشتیو زۆر ئاساییە، وە من پێموایە بەشێکی زۆر لە هەستیارییو حەساسیەتی هەندێك لە ئیسلامییەکان بەرانبەر بە پەرلەمانو بەو حکومەتانەی کە ئیسلامیی نین، ئەوەیە کە لەگەڵ دیموکڕاسیدا ڕاست ناکەن، ئەوەندەی داکۆکیدەکەنو خەریکی ئەوەن پەرە بە ئیباحییەت بدەن، ئیدۆلۆژییەکانی خۆیان بچەسپێنن، هێندە لە خەم ئەوەدا نین کە بەرژەوەندیی خەڵك دابین بکەن، پاشان زۆر نکوڵیی لە کلتووررو عەقیدەو دینو ئادابو ئەخلاقی ئەو خەڵکە دەکەنو دەیانەوێ فیکرەو کلتوورێکی دیکە فەرز بکەن لەسەر ئەو خەڵكو کۆمەڵگایە، من پێموایە هەستیارییو حەساسیەتی هەندێك لە ئیسلامییەکان دەگەڕێتەوە بۆ ئەوە، دوایش ئێمە بەراستی بە هەموو قەناعەتەوە دەڵێین: ئایا بەدیل چییە بۆ ئەوە؟ واتە: بۆ مودارا کردن لەگەڵ واقیع داو هەوڵدان بۆ گۆڕینی پلە پلەیی، یان ئەوەتا دەبێت ڕابکەی بۆ شاخ، وەك ئەسحابولکەهف (هاوەڵانی ئەشکەوت)، یان تەسلیمی ئەو واقیعە بی، وەك چۆن مسوڵمانانێکی فەقیر کە سەری خۆیان کز کردوەو بوونو نەبوونیان وەك یەك وایە، وە یان دەبێت دژی ئەو واقیعە بوەستیەوە، واتە: بە چەكو هێز، جا ئەگەر تەماشای مێژووی پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام) بکەین، هیچ کام لەو سێ ئەگەرەیان هەڵنەبژاردوون، کە ئێمەش لە لامان مەرفوزن: نە ڕایان کردوە، بەڵێ هاوەڵانی ئەشکەوت ڕایانکردوە، بەڵام هیچ پێغەمبەرێکم نەبینیوە لە کۆمەڵگای خۆی ڕای کردبێت، هاوەڵانی ئەشکەوتیش چونکە پێغەمبەرێك نەبووە ڕێنماییان بکات، پاشان ئەوان شەش حەوت کەس بوون، ئەوپەڕەکەی حەوت کەس بوونو هەشتەمیان سەگەکەیان بووە، دیارە شەش حەوت کەس

لە ئەشکەوتێکیدا دەحەوێنەوە، بەڵام ئەو هەموو خەڵکو میللەتە بۆ کوێ بەرین؟ دەمێنێتەوە تەسلیمی ئەو واقیعە بین، دیارە ڕازیبوون بە واقیعێك کە نەفامییو نا شەرعیی تێدایە یاخود بێدەنگبوون لە بەرانبەییدا، گوناهێکی گەورەیە، نەخێر تۆ دەبێت بەرەنگاریی بکەی، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: "المؤمن الذي يخالط الناس ويصبر على أذاهم أفضل من الذي لا يخالط الناس ولا يصبر على أذاهم"، رواه الترمذي وغيره، واتە: ئەو مسوڵمانەی تێکەڵ دەبێت لەگەڵ خەڵك، سەبریش دەگرێت لەسەر ئازاریان، باشترە لەوەی تێکەڵیش نابێو سەبریش ناگرێ، ئیسلام قەت لەگەڵ گۆشەگیرییو سەلبییەتو کشانەوە لە کۆمەڵگادا نیە، دەمێنێتەوە بەدیلی سێیەم کە دژی ئەو واقیعە بی بەچەكو هێز، واتە: بە چەك لەگەڵی ڕووبەڕوو ببیەوە، بە توندوتیژیی مامەڵەی لەگەڵ بکەیو هەوڵی گۆڕینی بدەی، جا من هیچ پێغەمبەرێکم نەبینیوە وایکردبێت، بەڵکو ئەوە هەر نەیارانی پێغەمبەران بوون کە هەڕەشەیان لە پێغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) کردوە، توندوتیژییان بەرانبەر بەکار هێناون، بەڵام هەمیشە پێغەمبەران ئەهلی سەبر بوون، دانیان بە خۆیاندا گرتوەو بەڵگەیان بەکار هێناوە، خەڵکیان بانگ کردوە بۆ دیالۆگو وتووێژ، بۆ بەڵگەو دەلیل، بەڵێ هەر ئەوان بوون (نەیارانی پێغەمبەران) کە هەڕەشەیان کردوە بە سووتاندن، ﴿...حَرِّقُوهُ وَانصُرُوا آلِهَتَكُمْ...﴾ الأنبياء -٦٨-، بە گرتن، ﴿...لأَجْعَلَنَّكَ مِنْ الْمَسْجُونِينَ﴾ الشعراء -٢٩-، بە دەرکردن،﴿..لَنُخْرِجَنَّكُم مِنْ أَرْضِنا..﴾ إبراهيم -١٣-، بە بەردباران کردن، ﴿...لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ...﴾ الشعراء١١٦-، بەڵێ هەر نەیارانی پێغەمبەران هەڕەشەیان لە پێغەمبەرانکردوە (عليهم الصلاة والسلام)، کەواتە: ئێستا ئێمە مەعقووڵ نیە وەکو شوێنکەوتووانی پێغەمبەران، شتێك بکەینە ستراتیژی خۆمان کە نەیارانی پێغەمبەران کردوویانە!! بەڕاستیی ئەهلی باتیڵ پێویستیان بە هێز هەیە باتیڵەکەی خۆیانی پێ بەرقەرار بکەن، ﴿قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانصُرُوا آلِهَتَكُمْ...﴾، ئەوە پەرستراوە ساختەکانو بتو سەنەمەکانن پێویستیان بەوە هەیە خەڵکسووتاندنیان لەپشتەوە بێت بۆ ئەوەی خەڵك بترسێت، بەڵام حەق پێویستی بە زەبرو زەنگ نیە، چونکە حەق بۆ خۆی بەهێزون پێزە، پێویستی بە توندوتیژییو هێز ناکات بیکەیە بە

سەنەدو پاڵپشتی، لەبەر ئەوە دەمێنێتەوە ڕێی چوارەم کە ئێمە بەشداری کاروباری ئەو خەڵکە بین، بە تایبەتییش کۆمەڵگاکانی ئێمە زۆر جیان لەو کۆمەڵگایانەی کە پێغەمبەرانیان بۆ هاتوون، پێغەمبەران کە هاتوون کۆمەڵگاکانیان کافر بوون، موشریك بوون، بەڵام کۆمەڵگای ئێمە خۆی بە مسوڵمان دەزانێ‌و، زۆرینەشی مسوڵمانەو دروشمەکانی ئیسلامەتی هەن، پەرلەمانێکیش کە دروست دەکرێت لە ڕاستییدا ناچارە ڕەچاوی سروشت‌و حاڵەتی کۆمەڵگایەکەی بکات، تۆ تەماشا دەکەیت لە کەم پەرلەمانی وڵاتانی ئیسلامییدا هەیە جورئەتی ئەوە بکەن گاڵتە بە ئایەتی خوا بکەن یان کوفری پێبکەن، یاخود بڕیارێك دەربکەن یەکسەر پێچەوانەی دەقێکی شەریعەت بێت، ئەم حاڵەتە زۆر کەمە، جار جار بە فرت‌و فێڵ هەندێك مەلای دینفرۆش شتەکەیان بۆ خوار دەکەن‌و بەولاداو بەم لادا، بەڵام ڕاستەوخۆ کەم کەس هەیە جورئەتی ئەوە بکات کە شتێك بڵێ یەکسەر پێچەوانەی ئایەتێکی خواو فەرمایشتێکی پێغەمبەر ﷺ بێت، کەواتە: ئەو جۆرە ئەنجوومەن‌و پەرلەمانە دیسان لەو ڕووەشەوە حوکمەکەی زۆر جیایە لەوەی کە پێغەمبەران (علیهم الصلاة والسلام) بەشداریی دامەزراوەکانی کۆمەڵگاکانی خۆیانکردوە، بەڵام پارێزگارییشیان کردوە لە ئیمان‌و عەقیدەو نەگۆڕەکانی ئایینی خۆیان.



٥٩



ئەم بابەتە بە دوو نامیلکە تەواو بووە بەهەمان زنجیرەی (٦) ی
هۆشیاری هەڵبژاردن بە ئاڵقەی یەکەم و دووەم